

Ответственный за выпуск Абгалдаева Ж.В.
Составитель Арбакова А.Д.

Ахуунайхан шубуухай. Чудо-птица [Текст]: Сказки, предания, песни / Сост. Арбакова А.Д. – Люры: Люрская поселенческая библиотека МО «Люры», 2015. - 22 с.

От составителя

В предлагаемом вниманию читателей материалах по фольклору представлены образцы устного творчества бурят: волшебные сказки, легенды, предания, мудрые слова, песни. Сказки, легенды, предания, песни, представленные в краеведческом пособии, пленяют младенческой наивностью, в то же время послужат неисчерпаемым источником новых знаний для современных читателей.

Они записаны А.Д. Арбаковой из уст земляков, проживающих в селах Люры, Гаханы Баяндаевского района. Материал в пособии расположен по жанрам. В конце пособия указан список информаторов.

Пособие адресовано краеведам, педагогам родного языка, музейным работникам, библиотекарям, культработникам и всем, кто интересуется фольклором родного края.

«Фольклор имеет не только познавательное и воспитательное значение, но и большую художественно-этическую ценность».

Н.О. Шаракшинова

Гул-Тумурэй боо тухай домог (Легенда о шамане с Гул-Тумура)

Гул-Тумурэй Бирэ-Хоохээ боо хабар болоходо убһоор дутаа. Убһэ бэдэрээт Загата оробо. Ябажа ябахадань хоёр-гурбан боодогой буубэн хүннэ бэе бээдээ хаяд наадажа ябаа. Тиихэдэнь баһа боодогой боллодоот, хажуудань ерэжэ: "манда хаялдахты, би танаар наадалдахамни", гээд наадалдаба. "Таа юнэнэн айдагынты?" - гэжэ тэрэ гурбан бойдогойһон һураа."Уургэнһэн айдагбди, ши юунэнэн айнаш?" - гэбэ тэрэ боодогод. "Би уухэнһэн айдагби" - гэжэ хэлбэ Бирэ-Хоохэ шаман. Уургэнэ хараад буубэйн хүннэтэе тэрэ уургэнэ руу харайжа ороо. "Ай, нохой, уухэнһэн айдагбэлэш? Май знэ уухэ" - гэжэ тэрэ боодгошын уухэ яһалаар бордобо уургэн руу. Тэрэ уухын эдээд, углоогуур болоходонь буубэйн хүннээ абаад Загатадаа ябаба. Урдаһань буубэе хадалгахая хууд ябаба. Бирэ-Хоохээ тэдээндэ иижэ хэлэбэ: " Таа тэхэрэгты, би энэ хуубууетнай амидаруулхаб". Барандаа тэхэржэ гэртээ ерэбэд.

Тэрэ удэртоо тогоонэ архяа нэруулжэ, архяа оорынгоо убгэд-һамгадта хаяуулжа, удэшэ болоходонь шутхуур халаажа буубээн оройруугшань хэбэбэ. Тиигээд тэрэ хубуугээ хажууда абаад, тэбэрэжэ унтаба. Углоодрынь баһа архяа нэруулжэ, загатынь убгэд-һамгадта хаяуулажа, удэшэ болоходонь шутхуур халаажа хэхэдэнь, тэрэ буубээн хасарынь шуһатай болоһон адли болоо, амилһан адли байгааа. Тэрэ хубуугэй эбэртээ абажа унтаба. Углоодэрынь баһа архяа нэруулжэ, бабай-мамаань эсэгэдтэ архяа хаяжа

гурбадахи шутхуур халааж хубуунээ оройруу хэбэбэ. Тиихэдэнь хубуунинь амидархан адли болобо. Гурбадахая эбэртээ абажа унтаба. Углоогуур бодоходонь тэрэ хубуунин "ибии"- гэжэ хэлэбэ. Тиигэжэ хубуун амидарба. Эхэ-эсэгэниинь ехэ баяртаа тэргэ убэһэ угоо Бирэ-Хоохэдэ. Хажуудань ушоо хутэлгэ-морин угэбэ. "Манда морин хэрэг угэй. Убэһэ угэһэнтнай болохо."- гэбэ Бирэ-Хойхээ. Эхэ-эсэгэниин мориной боожо бариха залуу хубуу хажуудань угэбэ.

Гэртээ ерэжэ ябахадань харгыдань адхан туулгуулаад ябаба. Адаһанай урда урайн Бирэ-Хоохэн хара-малаан унээн ябаба. Бирэ-хоохээ асууба: "энэ адһа хаашань туугабиши?" Тууһан хуунинь хэлэбэ: "Ангарын баруун тээ абаадахамни". " Хэн гэжэ нэрэтээш?"- гэжэ боо һураба. Тиихэдэнь тэрэнь хэлэбэ: "Мянган нюдэтэй Милзаб". "Мянган нюдэншни хааным?". Тэрэ Милза малгая тайлаад толгоёо харуулаба. Нээрээшье толгойн минган нүдоор милзажа байгаа. Боо Бирэ-Хоохээ гэртээ ерээд убэһоо буулгаад, мориной боожо барихан хубуундэ хэлэбэ: "Морёо абаадажа хари гэртээ Загатадаа." "Угээ, мориинэ танайда орхихо гэһэн намда. Тиигээд гэртээ бусаха гэһэн." Бирэ-Хоохэ һамгандаа иижэ хэлэбэ: "Гурбан удэр-һуни унтахаб. Юуншье боложо байхадань намайе һэргээхэ хэрэг угы", тиигэжэ хэлээд һүхэе эршээндээ хатхаад, орожо орондоо унтаба.

Зуудэндээ Бирэ-Хоохэй альбан боложо Олойн ехэ боодэ орожо хэлэбэ: "Минган нюдэтэ Милза Зулхэн Ангара хоерой дундахи адаһа доло туужа Ангарайн саана абаадахам гэжэ ябана, туһаа хургыш, Милзая байлгыш." Олойн боо иигэжэ хэлэбэ: "Би шамда туһалажа арга угэб. Ганса һалхитай-мэндэртээ хура оруулхаб". Бирэ-Хоохэ хэлэнэ: "Ангарайн хуургэ таһа сабишаб, адаһатайень-Милзатайень уһаруу оруулхаб, тиижэ байхадам һалхитай-мэндэртээ хура оруулаарайш". Тиигэжэ хэлсээд, Бирэ-

Хоохэ адаһатай-Мизатайин хуургэ таһа сабшаад уһа руу оруулба. Милзайн зуун эрьедэ гарахаяя һанахадань мэндэртээ-һалхитай хура зуун тээһэн сошибо. Милзайн баруун эрьедэ гарахаяя һанахадань баруун тээһэн мэндэртээ-һалхитай хура баруун тээһэн оробо. Милза эрьедэ гаража ядаад иигэжэ дуу табиба: "Одоо ялай! Табиид намайя, хойштоо нэгэтэшье Ангара отолжо зуугшээ гарахаугыб, адаһа туужа абаадаха угыб". Ганса тиижэ хэлэхэдэнь Ангарайн баруун эрьедэ гаргаба.

Бирэ-Хоохэн гурбан удэр-һуни унтаад һэрэхэдэнь Загатаһан мори хутлоод ерэхэн хубуунинь гэртээ харижа ядаад һуханай тоорэхэн байгаа. "Энэ мориё абааджа хариш гэртээшээ, абадаагуй хадаа һуха тоорэжэ ябахаш" - гэбэ боо тэрэ хубуундэ. Тэрэ мориё абаадажа Загатайн хубуун гэртээ хариба.

Тиигэд тэрэһэнэнэ хойшоо **Бирэ-Хоохэ ухэнэшуулэ - бодхоохо, угээтээшуулэ баяжуулха** гэжэ дурдуулгадаг болоо һэн.

***Хорин табан жэл дээрээ һаал абаадаха угыйма
(В двадцать пять лет не женятся)
(домог)***

Нэгэтэ ангуушан аганахая оодо ошобо. Удэр соо ябаад нэгэшье ан алангуй одигон-шунэнэн доро хонохоё тухоорбэ, галаа тулэжэ, эдэе шанажа эдеэлээд, унтахая хэбтэбэ. Тиигэжэ байтарань ой-модон орбонгоороо һууһэр-шааяһар ерэбэ. Одигон-шунэнэнин асууба - Хаашаа ошохоёо ябанат? Ой-модониин хэлэбэ: - Айлда айшалхамнай. Баян хуун хубуутээ боложо шулэ угэхэн, угээтэ хун басагатай боложо баһа шулэ хэхэн. Бидэ тэдээндэ орохомнай. Ши манар оролдохо гуш? Тиихэдэнь одёгон-шунэнэн иигэжэ хэлэбэ: Би орожо арга гуйб, би

айлшатайб. Энэ айлшая талгаха хэрэгтээ. Ерэхэдээ хэлэрээт хайшан гэжэ танаа угтааб. Ой-модон хууежэ-шааяжа айлда оробо. Тиигэд ангуушан унтаба. Уур сайхада ой-модон хууежэ-шааяжа ерэбэ. Одигон-шунэнхэндоо иигэжэ зугаалба: «Баян хуун ехэ хатуугаар шулоо хэбэ. Угээтэй хуунэннь шулэниин ехэ баян элбэг байба. Тиигэд иижэ заягабди: баян хуунэн хубуун 25-дээрээ хара гурооһэнээ шудэнһоо ухэхэ, угээтэй хуунэй басаган шинии айлшанай хамаган болохо гэбэбди». Тиигэжэ хэлээд ой-модон шууяжа-хууежа арилба.

Уур сайхада, ангуушанай нюдоо неэхэдэ тэрэ шунэнэниинь хажууда гурооһэн уяятай шэнги байба. Ангуушан һомоороо харбажа-алажа, мяхиин шанажа эдээд айлда оробо. Угэтэй хуунэй гэрэтэ ороходонь улгээ соо бишиихан басаган унтажа байба. Эхэ эсэгэниин газаа адаһандаа гаража, малаа эдеэлжэ байба. Тэрэ ангуушан хотогоё гаргажа иигэжэ хэлээд - "муноо гараһан басаган хэзээ минии хамаган болохобши"- гэжэ гузэнь хаха эсхэбэ. Тиигээд тургэн гаража ябаба. Удаан угээ эхэн орожо басагаа хаража гузэнь хаха эсхуулһэн ниитхэ зуундэ һубэлжэ гузэнь оёбо. Тиигээд тэрэ басаган ехэ боложо, хуун болобо. Тэрэ ангуушан тэрэ айлда иимэ ама хуур гаргаба: - «Баян хуунэй хубуун 25 жэл дээрээ хара гурооһэнэй шудэнһоо боложо ухэшоо.

Тиигээд, хуулэ сагта тэрэ ангуушан залуу һамга абаба. Нэгэтэ убэл һамганиинь газаһан ороод халдайха дээшэн ургоод гузэгээ галда шаража дулаасулба. Ангуушан тиихэдэнь гузэн дэрэнь һорьбо хараба. " Энэ юун һорьбооб?" - гэжэ асуудахадань, һамганиинь иижэ хэлэбэ: "бишихан байхадам хэм мэдэнэ угыб, гузээгым хаха эсхэһэн юм. Эжиимни гузэем оёжо - иимэ һорьбо болобо.

Тэрэ сагта баян хуунэй хубуун 25 жэлтээ боложо һаал абаадхам гэбэ эсэгэдэй. Тэрэ баян хуун ангуушанай ама хуур дуулаһан байна. Хубуунэй һаал абадахадань олон

һомотой, ядаатай хууниe табиба. Нэрэшьe тиигээд тэрэ һаалаа абаадажа ябахадань ой осоһон хара гурооһон гаража ерэбэ. Тиихэдэнь ядаатай-һомотой зон хара гурооһо алаба. Баабагай уһоод хэбтэхэдэнь, тэрэ хубуун баабагайн аман дээрэ дэбһэбэ: "Ши намайя алаха байгабэлээш, би шамайя алабаб". Тиихэдээ баабагайн шудэндэ хулоо уурээ. Тэрээнһээ боложо тэрэ хубуун 25 жэл дээрэ эбдэжэ ухэбэ.

Тиигээд хэлсэдэг: *шулэндоо ехэ баян элбэг байха. 25 жэл дээрээ һаал абадахагуу.*

Ахуунайхан шубуухай (онтохон)

Хабар болоходо ахуунайхан шубуухай ундэгэлжэ һуухадань, хуһан модон дээрэ доронь унэгэн ерэжэ иижэ хэлэбэ: "Ахуунайхан шубуухай, ундэгоо хаяжа угыш даа намда".

- "Хаяжа ухэб ундэгоо шамда"- гэбэ ахуунайхан шубуухай.
- "Хаяжа угоо угыхадашни болдор-болдор газарыш хаха һабардахаб"- гэжэ хэлэбэ унэгэн. Ахуунайхан шубуухай нэгэ ундэгоо хаяжа унэгэндэ угэбэ

Тиигээд хойтэ удэртэ унэгэн баһа ерэбэ ахуунайхан шубунда. "Ахуунайхан шубуухай, ундэгоо хаяжа угэ наашан" гэбэ.

"Ухэб шамда хаяжа ундэгоо" гэжэ дуу гараба ахуунайхан шубуухай.

"Угоо угэдэшни хуһан модыешни хуха мургэхэб" гэбэ унэгэн. Тиихэдэнь ахуухайхан шубуухай хоёрдохёо ундэгоо хаяжа угэбэ. Хоер ундэгэтээ улэжэ ахуухайхан шубуухай уулажа оршобо. Тиигэжэ байхадань доогурань хулгана харайжа ябаад һураба "юндэ ахуухайхан шубуухай ууланабши?". "юндэ уулахомби хоёр ундэгоо унэгэндэ хаяжа угэһэндоо ууланаб", "Яхадаа хаяжа угообшэ?"-

хулгана асууба. "Унэгэн хэлэжэ маная айлгаа- "болдор-болдор газарышни хаха һабардахаб. Хуһан модые хуха мургэхэб"- гэбэ. Хойштоо ерэхэдэнь иижэ хэлээрээш гэжэ хулгана һургааба: "Хаанам шини һабарнууд хаха һабардаха болдор-болдор газарыемни, хаанам эбэрнуудшни хуһан модыемни хуха мургэхэ?"

Хойто удэртэнь унэгэн баһа ахуунайхан шубуухайда ерэжэ собхорбо:"Ахуунайхан шубуухай, ообоордо намда ундэгоо", тиихэдэнь ахуунайхан шубуухай иигэжэ хэлбэ: "Ообоордожо угэхэб шамда ундэгоо. Хааным шини һабарнууд болдор-болдор газарыем хаха һабардаха, хаанам эбэрнуудшни минии хуха модыем хуха мургэхэ?" - хэлэхэдэнь унэгэн иижэ дуу табиба:"Хэн шамайя һургаабаб, хэн шамда хэлэжэ угэбэб?" гээд тургэн гуйжэ арлиһан баайга юм.

Боомээ табиха хэрэг
(Обряд боомээ)
(домог)

Нэгэтэ ехэ дархан боомэржэ эбдэбэ. Тиигээд боомээ гаргаха боо хууе бэдэржэ асарба. Тэрэ боонь боомээн гаргажа ехэ мэнсэ эрэбэ. Тиихэдэнь дархан хэлэбэ:"Би шамда тиимэ ехэ мэнсэ угэжэ арга угэбэ". "Тиигээ һаа энэ боомыш һоорэгэн табихамни байһарань" иигэжэ боо хуунин дуу гараба. Дархан хэлэнэ: "Би гэртээ унталгадаа ухэхэб, ши тала дайдада хатажа ухэхэш". Тиигээд тэрэ боо хуун мориндоо һуугаад хажуудаа боожо баряад ябадаг хуутэё ябаба. Удэшэ болоходонь улдэжэ, тэргэнһээ буужа газар дээрэ һуужа эдеэлбэд. Тиигээд тэрэ боо газарһаа бодожо ядаба, газартаа хадууһан шэнги болобо. Боожо баряад ябаһан хуунин татажашье, ургэжэшье узэбэ, газарһан худэлнэ угэ. Боо тэрэ хажуудахи хуундээ хэлэбэ:

"Дарханда орожо хэлыш манайя табиха гэжэ. Би ерэжэ боомээн гаргахаб". Тэрэ хуунин дархандаа ошожо боо хууе газарһаа бодхообо. Тэрэ боо дахин дарханайн боомээн гаргаба. Тиигээд тэрэ дархан боо хоер архяа уужа, хайн зугаая зугаалжа тарабад.

Гаханай туухэ (гаханская история)

Дайн боложо байхада Гаханай ажалшад Байтагһаа боо асаржа боолуулбэ. Тэрэнь боолэжэ байхадаа иигэжэ хэлэбэ: "Энэ нажартаа мяхан нэрьер болохо, гаргаха һамган дээрэ бууха".

Тэрэ хабартаа Гаханай табан хориндо юһэн һамган гаргаха болобо. Нажартаа Гахан барандаа Айртаа нуужэ ерэбэд. Нажар болоторо найман һамган ухибуудтэй болобод. Ганса нэгэ Эдэгээн һамган улэбэ. Нэгэтэ тэрэ һамган хонидоо һахижа голуйн эрьер ябажа ябахадань, гэнтэ тэнгэри харлажа нят-тад гэжэ бороо ерэбэ. Тэрэ хуур гаханшуул барандаа дуулаһан байба. Тэрэ һамган һурнууд тээшэ харайба. Ондоо хуунуудтэ орохонни гэхэдэнь, барандаа уудэнуудэ хушоод, нээгэгүй. Ехээ айжа, орээнгоо һурдоо харайжа орожо, орон дороо оробо.

Тэрэ сагта Байтагай боо тэнгэри тээшэ хаража иигэжэ хэлэбэ: "Гаханда юун болохонь би да, Донойн Дахаан нэрьерэе баруун гарынь хасардажа оробо." (Донойн Дахаан - гаханай унгэрһэн боо).

Бороо ехэ орожо, тэнгэри ехээр дуу гаража, нэрьер унагалха гуун дээрэ бууба.

Тэрэһээ һуулээр тэрэ боо асаржа боолуулхэдэнь тэрэнь иигэжэ хэлэбэ: "Донойн Дахаан Бадагуй - Молоое газашалбаб, Маралта-Эдэгэеэ осоошуулааб".

Тэрэ Эдэгэйн һамган найханаар хубуутээ боложо, ехэ болгожо, хубуундээ һургаар угэжэ, гэрлуулбэ. Гэрлэбэшье, тэрэ хубууниинь ухибуудтэй бологуй.

Долотойдоо донгодон Донойн Дахаан (Семилетний шаман Донойн Дахаан) (туухэ)

Эхэ-эсэгэдэй орой гараһан долоотойдоо донгодон Донойн Дахаан гэжэ суутай, ехэ жэлдээ боо болоһон байһан хуун гээшэ.

Ехэжээл болоод, эхэ-эсэгэниинь утэлоод байхадань, нэгэтэ Донойн Дахаан гэрэтэй угэй байхадань Дархаевтан убэгэн-һамаган хоёр ерэжэ унеэгын газаһан туужа абадаба, тэрэ хоер утэлһэн байһан. Хубуунээ ерэхэдэнь, эхэ-эсэгэниинь уйлажа һууба. Донойн Дахаан асууба "Юндэ уулабабта эжы, баабай хоёр?" Тэрэ хоёрынь иигэжэ хэлэбэ: "Дархатайн убэгэ-һамаган хоёр ерэжэ газаһан манай унеэ гэртэй туужа абадаба". Донойн Дахаан һомоо абажа Дархаевтанда оробо. Гэртэнь ороод һомоороо һарбаба, тэрэнь ороной булгэдэ оробо. Тиигээд иижэ хэлэбэ: "Амида ябаха һанаатайхадаа һомыемни хухалангуй абажа унеэтэымни асаржа ерэхэд. Тэрэ Дархаевтан убэгэн-һамаган тэрэ һомыень хухалангуй, ороноо булгэ ундэлжэ абаба, тиигээд, унеэгын туужа асараба. Тиихэдээ долоотойдоо донгодон Донойн Дахаан хэлэһэн: "Дархатан долоондон улэхэ угыд (оодэлхэ угыд)".

Быль о бурятском шамане

В 20-30 годы XX столетия в России происходило массовое преследование служителей религии всех конфессий. В это время одного знатного и именитого

бурятского шамана закрыли в Иркутской тюрьме. В один прекрасный день охранники тюрьмы видят такую картину: на крыше тюремного здания, по самому коньку ходит взад-вперед бурят - шаман, проткнув себя насквозь саблей. Как такое возможно?! Охранники заглянули в камеру, где этот шаман сидел, а он сидит на месте, как ни в чем не бывало. Тюремное начальство было потрясено сильным даром шамана и отпустили его домой.

Наказание за бахвальство

В начале XX века многие буряты зарабатывали себе на жизнь перевозкой северных грузов на лошадях. Один парнишка-сирота (унэшэ хубуун) тоже возил грузы на своем коне. А конь у него был необычный.

Как-то раз Олойские шаманы во время паспития тарасуна, начали хвастаться своей силой, способностью. Один из них говорит, что сейчас, сидя у себя дома, убьет проезжающего мимо села коня. Убитый конь был того бедного сироты. Умерший конь, превратившись в чёрта, пришел к Эсэгэ Малаану верховному шаману и говорит: "Я кормил детей сирот, а этот шаман из-за бездумного бахвальства меня убил. Накажи его". Эсэгэ Малаан вызвал к себе того олойского шамана, но тот не пришёл. Тогда за ним отправил "гурбан шолмос". Те гоняются за ним, он убегает вверх в небо и бегают по облакам, не могут его догнать и поймать. Взяли мячик и мячиком остановили этого шамана и привели к Эсэгэ Малаану. Расплатился этот шаман своим сыном.

Бог детей даёт не всем

У одного состоятельного человека не было детей. Он пришел к шаману и попросил провести молебен с просьбой дать детей. Тот шаман совершил молебен как положено и у этого человека родился ребенок. Эсэгэ Малаан узнав об этом возмутился, у этого человека не должен был родиться ребенок, он очень плохо обращался с людьми, его богатство, состояние должны были перейти окружающим его людям.

Быль о зерновом складе

Кладовщиками в зерновом колхозном складе работали разные люди, и работа у них получалась разная: кто-то работал без недостачи, а у кого-то недостача выходила, хотя лишнего грамма никому не давал. Один мудрый старик говорил наперёд: "У этого человека недостачи не будет, потому что он помогает бедным людям, даёт зерно втихую и сиротам, и одиноким. А у того недостача обязательно будет. Он ни одному бедняку не помогает и ночью в склад с зерном приходят необычные кони и едят зерно."

Архиин ба ёхорой дуунууд
(Застольные и ёхорные песни)

Ундэр-намтар гэлдэгшэ
Оорын дайдаһан улуу угэй.
Улгэр-сэлгэр гэлдэгшэ
Оорын уетэнһэн улуу угэй.

Нэгээ-хоёроо угааб гээд,
Ногороб гэжэ юун танайбдаа?
Нэгэ удэлэй зугаадаа,
Эсэб гэжэ юун танайбдаа?.

Нэгэй уһамнай
Нюдэндэмнай гараха даа.
Нэгэтэ танаараа зугалхадамни
һанандамни байхал даа.

Гунжан унеэгээ һаһамни
Гурбан хотон болохол даа
Гунтай ахайя ургэхэмни
Гушан - душэн болохол даа.

Арбан хурьгышь харахадамни
Ажалшаһан хэбэртээлши.
Амин бэеыш харахадамни
Зугаа гаргаха хэбэртээлши.

Хойшонь хаяд хатархада
Хошнойм сезон баргаа хим.
Холшорлоод зугаалхада
Хорин табан баргадаа хим.

Улайhadaжа ургаха
Улааганая найгшаая,
Уянгалажа зугаалаха
Уетэн танаа найгшаая.

Аалия хурээ нэхэдэжэ
Адна малаа гаргыдтаа,
Ама-нюудоо нэхэдэжэ
Аягтай зугаа гаргыдтаа.

Хатар-ёроо моримнай
Харшын хойно уюлхашагуй,
Хамта нурахан нухэдуудни
Хуунэй хойно нуухагуй.

Заахан гансахан модые
Залайнь ехээр хирбэлэхэ угы,
Зангаар муухан намайя
Залгаа архяар баалалха угы.

Шабартын голдоо
Шабартань ядалсаальби,
Шаажанхи графинтай
Архидань ядалсаальби.

Ундэр тайгын модоороо
Улгы хэһэн бабаймнай,
Убэлэй хуубэ арһадаар
Мансылаһан тоодэймнай.

Холооштай сабын дурандаа
Ходо норонгуй байхабза,
Хольшор бэем золтойдоо
Ходо зугаа байхабза.

Хуһан, хуһан модые
Хухалаа угы хурээдооб,
Хажуудаа һуһан худые
Хухалаа угы хольшороб.

Хухалгаан дуумни хухараш угы,
Хуушан зангаһан хубилхаш угы.

Галаа тулёод һуухадамнай,
Галхан юунээр сентэб лээ.
Газар дээрээ ябахаданнай
Уегэн юунээр сентэб лээ.

Нэрэһэн тогооной архиһан
Нэгэ-хоёроо уухадая,
Нэртэй баабайн айлшанаар
Нэгэ-хоёр зугалая.

Эсэһэн морин унанхаяр
Эмээлээ тэбрээд ябахаб даа,
Эжэлһэн худатая зугааланхаяр
Эльгээ тэбрээд ябахаб даа.

Хадада саһан орожо
Хандагайн харгы гутааба,
Хасартань һахал ургажа
Ханилаад зугаалхынь гутааба.

Боорида саһан орожо
Бугын харгы гутааба,
Баян һахал ургажа
Басагадаар зугаалахынь гутааба.

Ногоон соогуур ябахадамни
Нохойн торгтог байхаш угы.
Номгоор-даруугаар ябахадамни
Намада зэмэ байха угы.

Овёс-талха хаяжа
Овёстойхон нухалди даа,
Огторгойн бурха хундэлжэ
Баран баян нухалди даа.

Хара нээр моридоо
Хатаргаһан халагни,
Халагар даруу хадмуудта
Хэлсуулэһэн хоромни.

Алтан байгаад амархыема
Аягтай байгаад утэлхыема,
Мунгэн байгаад мулерхыема
Мундэгэн байгаад бутархыема.

Хэлбэг-ялбаг газартаа
Хэлбэлзэхэе мэдэнэ гуйб,
Хэлдэг-баридаг амитандаа
Хэлсуулхэе мэдэнэ гуйб.

Далай соогуур тамарха	Маниһаа эдижэ узоо гуй аад
Дааган танай ямархам бэ,	Маньгар яажэ мэдэбтаа?
Дахуулажа зугаалха	Манаар зугаалажа узээ гуй аад
Дуран танай ямархам бэ?	Малгая юундэ хэлтэлгээбтаа?
Сагаан торгон пулаада	Уһан соогуур тамарха
	Унаган танай ямархан бэ,
	Уянгалжа зугаалаха
	Ухаан танай ямархам бэ?

Сасагын нашань харуульт,
Сэлуе сээжын дуумая
Сэсьень нашань гаргыт.

Улаан торгон пулаада
Улхын нашань харуулыдта,
Уужам сээжын зугая
Уянгын нашань гаргыдтаа

Ерыш наашаа Баяндайдаа
Баяндайн дайда найхыема,
Хургэн болоод ерыштаа
Басагад манай найхыема.

Хададаа хаяһан тарайемнай
Оожоб боложо дэлгэртэ,
Харидаа ошоһон басагамнай

Алтан шарахан бэлигээ
Хурьган дээрээ эрьюулнэм,
Айдархан залуу хубууе
Зурхэн тээшээ эрьюулнэм.

Хулоо гэшхэд ябахата
Хухэ ногоон зоолэн юм,
Хуурээ хэлээд ябахата
Хани нухэд налгай юм.

Арбан саган хурьгая
Адхаад байжа хатарая,
Аман соогоо зугая
Хэлсэн байжа хатарая.

Хорин саган хурьгая
Холбон байжа хатарая,
Холой соохи зугая
Холбон байжа хатарая.

Дурбэн хултээ остолдоо

Дуурээд нуухан найхыема,
Дурбэн харин айшадараа
Зугаалад нуухан найхыема.

Унаһан мориной угэлоо хадань
Унаган, дааган залгуужал даа,
Энэ бэыем угэлоо хадань,
Ашанад, гушанад залгуулжа даа.

Далай соогур тамарха
Дааган танай ямархам даа,
Дахуулажа зугаалха
Дуран танай ямархам даа

Хадада таряһан тараймнай
Хоолос угоод дэлгэрхэ,
Харида угэһэн басагамнай
Хоймор нуудал һунгааха.

Баабай манай баиема
Бариха мунгоор дутаагуй,
Байбан хубууд олыема
Ууха архяр дутаагуй.

Убэлэн улэн мориндо
Убһэн юунэр сэнтээб даа,
Уелэн залуу ябахадаа
Наадан юунээр сэнтээб даа.

Хабарай хубхай мориндо
Хагдан юунээр сэнтээб даа,
Холшор залуу ябахада
Наадан юунэр сэнтээб даа.

Уһан гээша хуштээмэ
Ургамал шулуу худэлгоо,
Урагууд гээша хуштээмэ
Уушха зурхыем худэлгоо.

Ходог ходог тэргэнээ
Хорьёод эрэхэн һайхыема,
Холоһоо ерэнэн худнаараа
Зугаалаад һуухан һайхыема.

Наданай болоһон нютагта
Наран сэсэг ургуужан,
Наада хэнэн хоёрнай
Наһан соогоо жаргуужан.

Турэн болоһон нютагта
Тумэн сэсэг ургуужан,
Турэ хэнэн хоёрнай
Тумэн жэлдэ жаргуужан.

Шагай сохимо саһанда
Шарга морин шэлуулээ,
Шамай-намай нааданда
Шастайн һайхан шэлуулээ.

Борьбо сохихо саһанда
Боро морин шэлуулээ,
Болзолтойхон нааданда
Басаганай һайхан шэлуулээ.

Аялгаганинь амандаа
Алтан шаасань хармандаа,
Алтан шаасаар яахамнайб
Ажалда хатабай хэрэгтэй.

Ажалдаа хатабай асарааб гээд
Аняар шараяа марталгуй.

Хуталганинь хушуундаа
Хуушан шаасань хармаандаа,
Хуушан шаасаар яахамнайм
Хойморто хатабай хэрэгтээ
Хоймортоо хатабай асарааб гээд
Хонгор шараяа марталгуй.

Арбадахи сэргэдээ,
Дундахи сэргэдэ
Алагхан жороонин
Минии морин.

Алтанхан часытай
Мунгэнхэн бэһэлигтээ,
Айдархан залуунин
Мини нухэр.

Хоридохи сэргэдэ,
Дундахи сэргэдэ
Хотогорхон жороонин
Минии морин.

Мэргэн угэнууд (Метеле слова)

Гурбан сагаан:

Удэшэ ябаһан ухибуудээ шудэн сагаан,
Утэлжэ ябаһан хуунээ үһэн сагаан,
Ухэхэн хүнээ яһан сагаан.

Гурбан улаан:

Аляа ухибуудээ шэхэн улаан,
Ажалша хүнээ шарай улаан,
Архинша хүнээ хамар улаан.

Гурбан бэрхэ:

Гал бэрхэ - сусалдаа баригдадаг.
Ухан бэрхэ - эрьедээ баригдадаг.
Һамган бэрхэ - уьггэндоо баригдадаг.

Гурбан бог:

Муу уьһэн - хүрэйн бог.
Мухар тугсэг - ойн бог.
Муу эзы - гэрэй бог.

Арбанай:

Нэгэнэй юм гэхэдэ?
Нэгэ үзэһэн хойноо, юндэ мартахабиб.

Хоёр гараараа баринан хойноо, юндэ алдахабиб.
Гурбалжа шуудэртэй морин гурбан хадые дабахагуй.
Дурбэн тээнһим бодоһон хойноо булгааһан юндэ
бодохогуйб.
Тайга соо ороһон хойноо табан хуригаа шуһан
бологоогуй яхаб.
Жоро хүрэтэроо юндэ хараагуй, узоогуй байхабиб.
Долоон мушэдэй урхи дээрэ ерэхэдээ уур сайнгуй яаһаһам.
Набшаа намаяа дэлгээһэн хойноо хун юндэ гүзээгээ
үлдэхэ юм.
Юһэн хубуутэй, юһэн басагатай хун баянгуй яаһаһам.
Арбан ахайтай, дурбэн дуутэй хун, юндэ хүнэһээ айха юм.

Буряад эрэ хүнэй һулдэ ургэжэ, сэдхэлынь һэргээжэ юм
даа морин! Бухэли наһандань гурбан морин ерэдэг:

Улаан морин - ухибуунээ наһанда.

Сагаан морин - ехэжээлээ наһанда.

Хара морин - һуулдэхи наһанда.

,

Информаторы:

Занданова Светлана Зангеевна, 1943 г.р., пенсионер, село Люры Баяндаевского района;

Манжуева Валентина Бороевна, 1917 г.р. пенсионер, село Гаханы Баяндаевского района;

Сахаева Елизавета Павловна, 1953 г.р., пенсионер, село Люры Баяндаевского района:

Шантанова Александра Урбадаевна, 1955 г.р., пенсионер, село Люры Баяндаевского района.

Содержание

От составителя.....	4
Гул-Тумуррэй боо тухай домог.....	5
Хорин табан жэл дээрээ хаал абаадахи угыйма	7
Ахуунайхан шубуухай (Чудо-птица) онтохон.....	9
Боомэй табиха хэрэг (обряд боомэй).....	10
Гаханай туухэ (гаханская история).....	11
Долотойдоо дондогоһон Донойн Дахаан.....	12
Быль о бурятском шамане.....	12
Наказание за бахвальство.....	13
Бог дает детей не всем.....	14
Быль о зерновом складе.....	13
Архиин баа ёхорой дуунууд.....	15
Мэргэн угенууд.....	22
Информаторы.....	25

Отпечатано:

Областное государственное бюджетное
учреждение культуры
«Усть-Ордынский Национальный центр
народного творчества».

Иркутская обл., п. Усть-Ордынский, ул. Советская, 26.
тел. (39541) 3-18-83

E-mail: cogukuncnt@mail.ru

<http://uoncncnt.ehirit38.ru/>